

Dr. Dr. h. c. bethleni gróf Bethlen István
(1874-1946)

Bethlen István grófot a XX. századi magyar történelem egyik meghatározó alakjaként tartja számon a történelemtudomány. Életrajzának felvázolása, hatalmas és sokrétű munkásságának a teljesség igényével történő bemutatása épp ezért nem könnyű feladat ezen kereteken belül. Az életúton végigtekintve természetesen Bethlen első sorban mint Magyarország miniszterelnöke alkotott maradandót.

Bethlen István az I. világháborút elvesztő, a trianoni békediktátum által szétszaggatott, gazdasági potenciáljától megfosztott – a külföldi politikai elit egy része szerint is működés- és életképtelen – ország élére került. Az adott körülmények ellenére Bethlennek sikerült újra megteremtenie az ország gazdasági és politikai stabilitását – a pénzügyi helyzet rendbetétele után a hazai gazdaság fejlődési pályára állt –, majd elkezdhette egy modern szociálpolitika alapjainak lerakását. *„Miniszterelnöki tevékenysége a «bethleni konszolidáció» megjelöléssel rögzült a magyar történelmi tudatban”* – olvashatjuk a miniszteri pályaképeket is közlő Agrárvilág Magyarországon 1848-2002 c. kiadványban.

A jövő egyik legfontosabb zálogának a közoktatás fejlesztését tartotta – Magyarország nemzetközi versenyképességének növelését csak kiművelt, versenyképes tudással rendelkező emberanyaggal tudta elképzelni –, politikájában ez is rendkívüli hangsúllyal szerepelt, gondoljunk csak vallás- és közoktatásügyi miniszterének, gróf Klebelsberg Kunónak előrelátó és eredményes munkásságára. Bethlen miniszterelnöksége alatt megszűnt hazánk nemzetközi elszigeteltsége, emellett politikáját Magyarország területi revíziójára történő felkészülése határozta meg.

Bethlen kormányzásának eredményességét, és egyben a korszak nehézségeit egyaránt érzékelteti, hogy 1917-től – Tisza István miniszterelnökségét követően – Bethlen 1921-es kinevezéséig eltelt rövid időszak alatt 12 (!) kormány, illetve kormányzótanács váltotta egymást az ország élén (és akkor a Tanácsköztársaság alatti két ellenforradalmi vezetést bele sem számítottuk a „végösszegbe”). Bethlen utódait szintén

hamar elkoptatta a történelem. A Népköztársaság 1948-as kikiáltásáig eltelt 17 év alatt 14 miniszterelnök követte őt a kormányfői székben.

Az ország nehéz helyzete ellenére Bethlen István gróf 10 eredményes évet tudhatott maga mögött Magyarország élén, egészen 1931-es leköszönéséig. A hivatali idő hossza alapján összeállított képzeletbeli listán ezzel Bethlent az összes, egykor regnáló magyar miniszterelnök közül csak Tisza Kálmán előzi meg a maga 14 évig tartó kormányzásával.

Fiatalkor, tanulmányok – Gernyeszeg, Bécs, Budapest, Magyaróvár

Bethlen István gróf Marosvásárhelytől 15 kilométerre, a Maros bal partján fekvő Gernyeszegen született 1874. október 8-án nagy múltú, protestáns, erdélyi nagybirtokos családban. Az ősök közt találjuk Bethlen Gábor erdélyi fejedelmet, de több híres államférfiú, író és közügyér is kikerült a famíliából. Érdekesség, hogy szintén Gernyeszegen született Bethlen egyik távoli rokona, Küküllő vármegye főispánja, a Teleki Téka alapítójaként számon tartott Teleki Sámuel. Erdély egyik legjelentősebb kulturális öröksége, a híres bibliotéka ma Teleki-Bolyai Könyvtárként működik Marosvásárhelyen, amely több ősnymtatványt, rengeteg antik könyvet, kéziratot és könyvritkaságot is őriz.

Bethlen édesapja idősebb Bethlen István gróf, édesanyja széki Teleki Ilona grófnő volt, akik 1870. január 5-én Mezősámsodon kötöttek házasságot egymással. A frigyből három gyermek született: Klementina, Ilona és István.

Bethlen anyai ágon rokonságban állt – a később szintén jelentős politikai személyiséggé vált – Teleki Pál gróffal. A két erdélyi születésű főnemes élete több szálon is összekapcsolódott, párhuzamosan futott. Mindketten jogi (Budapest) és mezőgazdasági (Magyaróvár) tanulmányokat folytattak, országgyűlési képviselőként már egészen fiatalon beleszóppentek a nagypolitikába, majd a Tanácsköztársaság alatt Teleki is bekapcsolódott a Bethlen által alapított Antibolsevista Comité akcióiba. Az I. világhéget lezáró, 1920-ban Párizsban tárgyaló magyar küldöttségnek mindketten tagjai voltak, majd előbb Teleki, aztán Bethlen

is betöltötte Magyarország miniszterelnöki posztját, Teleki a II. világháború alatt aztán másodjára is ellátta a kormányfői tisztséget.

Visszatérve Bethlen fiatalkori éveire, az ifjú gróf már kilencéves korától a híres bécsi Theresianum kötelékei között élt, középiskoláját is itt végezte el 1893-ban. Ezután 1896-ig jogi tanulmányokat folytatott Budapesten, majd angliai egyetemeken fél évig jogi és politikai tárgyakat hallgatott, illetve angol nyelvtudását tökéletesítette. Tanulmányait külföldi utazásokkal tette teljessé, bejárva Európát és Észak-Amerikát. A széles látókörű, világlátott fiatal gróf hazatérte után Marosvásárhelyen, majd Ausztriában töltötte le egyéves önkéntes katonai szolgálatát.

A Bethlen család kiterjedt birtokokkal rendelkezett Erdély különböző részein, földjeik Mezősámsondon és Gernyeszegen, illetve Kolozsvárott feküdtek. A gazdaság eredményes irányításához elengedhetetlen volt a megfelelő szaktudás megszerzése, így katonai szolgálata után Bethlen 1898-ban vendéghallgatóként beiratkozott az ország egyetlen agrár-felsőoktatási intézményébe, a Magyaróvári Magyar Királyi Gazdasági Akadémiára. A felsőfokú mezőgazdasági tanulmányok felvételi feltételét képző egyéves gazdasági gyakorlatot a család saját birtokain teljesítette. Az Alma Mater akkori rangját és nemzetközi elismertségét hűen tükrözi Bethlen választása, külföldi tanulmányai ellenére a gazdálkodást itthon és nem valamely szintén megbecsült nyugat-európai egyetemen végezte, holott a lehetőség előtte állt.

Az MTA Egyetemtörténeti Albizottsága és az ELTE Levéltára által közreadott *Külföldi hallgatók magyar felsőoktatási intézményekben c.* kiadvány első része szintén a választás helyességét támasztja alá. Számos külföldi hallgató döntött az óvári intézmény mellett, Franciaországtól a volt német és osztrák tartományokon át egészen Törökországgal bezárólag érkeztek diákok Óvárra. A külhoni tanulók számát tekintve a magyar egyetemek között a Magyaróvári Magyar Királyi Gazdasági Akadémia és jogelődjei az előkelő harmadik helyen állnak az 1635 és 1920 közötti időszakot feldolgozó kiadvány listáján, Magyaróvárott természetesen csak 1818-ban indult el a képzés, erre az időszakra vonatkoznak a tanulmány által Óvárról közölt adatok. A többi egyetemhez képest hallgatói létszámát tekintve kicsi, családias hangulatú óvári tanintézetet ezen időszak alatt 1329 idegen ajkú hallgató látogatta,

és példának okáért csak olyan intézmények előzték meg, mint a lista első helyén álló, 1635-ös alapítású Nagyszombati Egyetem, a mai ELTE jogelődje.

Európa első, kisebb megszakításokkal folyamatosan működő agrár-felsőoktatási intézménye Bethlen hallgatósága alatt élte fénykorát, nemzetközileg is jegyzett, kiemelkedő teljesítményt nyújtó tanári karral Európa egyik prosperáló intézményévé vált, nagyban hozzájárulva a magyar mezőgazdaság fejlődéséhez. Ez idő tájt csak az állattenyésztés területén olyan szaktekintélyek működtek Óvárott, mint Cselkó István vagy Ujhelyi Imre. Előbbi a magyar takarmányozástan úttörője, a korszerű takarmányozás hazai meghonosítója, egyebek mellett magyar nyelven ő írta az első, tudományos igényű szarvasmarha-tenyésztési szakkönyvet is. A SzIE Állatorvos-tudományi Karának jogelődje Cselkó munkássága előtt tisztelegve az intézet díszdoktorává avatta a kiváló professzort. Ujhelyi személyében a korszerű szarvasmarha-tenyésztés hazai megalapozóját, a világszerte elterjedt Bang-Ujhelyi-eljárás egyik kidolgozóját tisztelhetjük. Nevéhez fűződik többek közt az Állatgyógyászati, majd a Tejkísérleti Állomás alapítása, azok vezetése, a Magyaróvári Szarvasmarha Tenyésztő Egylet megszervezése. A magyar tarka mosoni tájfajtájának egyik kitenyésztőjeként, illetve több tejszővetkezet létrehozásában játszott meghatározó szerepével tevékeny és teremtő erejének javát a parasztság gazdasági felemelésére szentelte. Egykori munkatársa, a később akademikussá választott óvári gazdász, Schandl József írta róla: *„azt hogy állattenyésztésünk 10-15 év alatt behozta fél évszázados lemaradását, elsősorban Ujhelyi Imrének köszönhetjük.”* Egy másik visszaemlékezésben az egykori tanítvány, később szintén akademikussá választott Surányi János, a tudományos életben elért eredményei alapján Linhart Györgyöt, a Növényélet- és Kórtani Állomás alapítóját és vezetőjét emelte ki az akkori tanári karból. A fitopatológia Európa szerte híres szaktekintélyét ma a hazai tudományos növénykórtan és növényvédelem megalapozójaként tartjuk számon. Linhart György birtokosa volt a svéd Észak csillaga rend lovagkeresztjének is – nem mellesleg, a rend első lovagja Linné volt!

Folytatva az egykori professzorok felsorolását, Cserhádi Sándor személyében a hazai növénytermesztés, -nemesítés úttörőjét, a

magyarországi tudományos növénytermesztés megalapozóját, az Országos Növénytermelési Kísérleti Állomás és az Országos Növénynemesítő Intézet létrehozóját, előbbi igazgatóját tisztelhetjük. A növénytermelés, illetve nemesítés szinte minden területén maradandót alkotott, az MTA Forster-díjjal tüntette ki. Cserháti kiváló tanártársa volt Kosutány Tamás, kettejük közös szerkesztésében indult útjára 1883-ban korának legszínvonalasabb szaklapja a *Mezőgazdasági Szemle*, amely egyben Óvár szimbólumává is vált. A nemzetközi szaktekintélynek számító agrokémikus Kosutány Tamás volt az első – az *Óvári Nagy Tanári Kar* tagjaként –, akit az MTA közvetlenül Magyaróvárról választott a tagjai közé, és az elsők közt szerepel azon kevesek közt is, akik a XIX. században mezőgazdászként nyertek felvételt a tudós társaságba. Tudományos pályája Magyaróvárról indult, itt lett gazdasági akadémiai tanár, illetve a Vegykísérleti Állomás igazgatója. Több mint három évtizedes óvári munkásság után az Országos Kémiai Intézet igazgatójává nevezték ki, emellett a Műegyetem meghívott előadójaként is tevékenykedett.

Ebből az időszakból még két kiváló tanárról kell megemlékeznünk: Hensch Árpádról a mezőgazdasági üzemtan, illetve Thallmayer Viktorról az agrárgépészet hazai úttörőjéről. A korszerű magyar üzemtan és üzemszervezés megalapozójának Hensch Árpád egykori gazdasági akadémiai tanárt, majd igazgatót tartjuk. Az egykori óvári hallgató csak 43 évesen került vissza az Alma Mater kötelékei közé, helyi működése alatt íródott munkái jórészt az üzemtan problémáit elemezték, hírnevét az agrárüzemtan művelésével alapozta meg. Thallmayer Viktor gépészmérnök, a műszaki tanszék és a Gépkísérleti Állomás vezetőjeként tett szert hírnévre a tudományos életben. Több mezőgazdasági gépgyár szaktanácsadóját, az első magyar mezőgazdasági gépészeti szakkönyvek szerzőjét tisztelhetjük személyében. A felsorolt tudósok mindannyian az *Óvári Nagy Tanári Kar* nemzetközileg is elismert kiemelkedő tagjai voltak.

Bethlen a fentebb említett férfiak irányítása szerint végezte tanulmányait, valószínűleg a leírtakat nem kell külön kommentálni ahhoz, hogy lássuk: korának legkiválóbb hazai tudós tanárai, kutatói, sok esetben egyben gyakorlati szakemberei egyengették az itt hallgató

gazdászok – nem csak szakmai – útját a nagybetűs élet felé. A két egykori hallgató, Bethlen és Teleki életpályáját követve hozzátehetjük, hogy egyáltalán nem eredménytelenül. A szakmai munka mellett az általuk képviselt szellemiség ugyancsak végigkísérte tanítványaik későbbi életét. Méltán írja róluk Walleshausen, a magyaróvári agrároktatási intézmény monográfusa a következőket: *„a legmostohább viszonyok közepette is olyan munkásságot tudtak kifejteni, amellyel nemcsak tudományos hírnevüket és az akadémia tekintélyét növelték, hanem az ország mezőgazdaságának is felmérhetetlen szolgálatot tettek.”*

Az akkor kétéves képzési rendszerű Akadémia elvégzése után Bethlen István erdélyi birtokain kezdett gazdálkodni és irányította a család 5500 kataszteri holdon elterülő gazdaságát. Mezősámsondi kastélyában élt hitvesével, az írói tehetséggel és különös szépséggel megáldott Bethlen Margit grófnővel, akit 1901. június 27-én vett feleségül. Érdekesség, hogy a grófnő édesapja, Bethlen András 1890 és 1894 között a Szapáry, majd a Wekerle kormány földművelésügyi minisztereként működött, veje 30 év múlva, miniszterelnöksége mellett rövid ideig szintén ellátta a tárca vezetését.

Kormányalakítása előtti közéleti tevékenysége

Bethlen már a századforduló előtti években részt vett Maros-Torda vármegye gyűlésein, majd 1901-ben a Szabadelvű Párt programjával szülőföldjének, a marosvásárhelyi választókerületnek országgyűlési képviselőjévé választották. Ettől kezdve egészen 1939-ig – leszámítva a 1919 és 1921 közötti nyugtalan időszakot – folyamatosan parlamenti képviselő, majd ezt követően felsőházi tag volt.

A belpolitikai csatározások Bethlen karrierjére is rányomták bélyegüket: már 1903-ban kilépett pártjából, kezdetben az Egyesült Függetlenségi és 48-as Párt, majd az 1909-ben bekövetkezett pártszakadás után Kossuth Ferenc Függetlenségi Pártjának, illetve 1913 és 1918 között az Alkotmánypárt színeiben dolgozott a Képviselőházban.

„Ebben az időszakban alakult ki és rögzült liberális konzervatív felfogása, amelyhez élete végéig ragaszkodott, s később is ezen az alapon fordult szembe minden radikális, illetve szélsőséges politikai irányzattal.

1918 előtti politikájának alap felfogásán túl meghatározó vonása az agrárizmus és a kormánypolitikához viszonyítva támadóbb nacionalizmus volt” – olvashatjuk politikai beállítottságáról az *Új magyar életrajzi lexikonban*.

Érdekes módon, a harmincas éveiben járó Bethlen tekintélye már ebben az időben igen nagy volt a különböző politikai körökben. Személyisége, diplomáciai készsége, tárgyilagossága, éleslátása, a nemzet valós érdekei mentén történő politizálása és puritán önzetlensége tekintélyes pozíciót biztosított neki. Ennek egyik elismerését jelentette, amikor érdemei megbecsüléséül az akkori uralkodó, Ferenc József valóságos belső titkos tanácsossá nevezte ki. Befolyását ezután fokozatosan erősítette nemcsak a régi, hagyományos vezetői elit, hanem a középrétegek körében is.

Közéleti tevékenysége a politika mellett három másik fronton is kibontakozott. Gazdász oklevelének átvétele után tagja lett az Országos Magyar Gazdasági Egyesületnek (OMGE) és a Magyar Gazdaszövetségnek. 1905-ben már az OMGE igazgatósági tagja, majd 1906-ban a szervezet közgazdasági szakosztályának alelnökévé választották. Emellett gyökerei, erős helyi kötődése okán aktívan részt vett Erdély társadalmi életében is. 1907-től tiszteletbeli elnöke volt a sajátos erdélyi magyar célokért küzdő Székely Társaságok Szövetségének, majd ennek megszűnése után, 1914-1918 között az Erdélyi Szövetség elnöki tisztét töltötte be. 1928-tól a Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagja lett.

A karrier ívelését az I. világháború 1914-es kitörése szakította félbe. Bethlen a vészterhes időkben különböző frontokon teljesített katonai szolgálatot, majd a világegést követően még aktívabban vetette bele magát a köz ügyeibe. Az országnak szüksége is volt elkötelezett emberekre.

1918-ban, a háború végeztével, illetve a Monarchia összeomlását követően egykori párttársa, Károlyi Mihály került hatalomra (ő egy ideig az OMGE elnöki tisztét is ellátta). Azonban Bethlen *„élesen támadta a gr. Károlyi Mihály vezette polgári demokratikus átalakulási kísérletet, a kormány földreformtervének szociális radikalizmusát, valamint a pénzügyi-politikai tervek lényegét alkotó progresszív vagyondézmát, s a*

Károlyi-kormány egész külpolitikáját” – írja az *Új magyar életrajzi lexikon*. Károlyi rövid ideig tartó regnálásának a Tanácsköztársaság 1919-es kikiáltása vetett véget.

A kommunista hatalomátvételre (1919. március 21.) reagálva a régi társadalmi és gazdasági elit Bécsben tartózkodó képviselői – emigránsai – ekkor Bethlen Istvánnal az élükön megalakították a Magyar Nemzeti Bizottságot, mely Antibolsevista Comité néven vált ismerté. Bethlen egyúttal a szegedi ellenkormány bécsi képviselője és „titkos erdélyi miniszter” is volt. A korábban már említett, szintén óvári gazdász Teleki Pál gróf jelentékeny szerepet játszott a Comité munkájában, illetve ő lett a Károlyi Gyula aradi, majd később szegedi székhelyű ellenforradalmi kormányának külügyminisztere, később egyidejűleg földművelésügyi minisztere is.

A Tanácsköztársaság kikiáltása és kezdeti népszerűsége a környező országokat és a párizsi békekonferencián üléselőket egyaránt meglepte. Azonban a vörös terror erőszakhulláma, illetve az I. világháború vége óta Magyarország keleti felén állomásozó román csapatok főváros felé történő megindulása végképp előrevetítették a Tanácsköztársaság 1919. augusztusi bukását.

Bethlen Istvánnak *„első jelentős politikai szerepvállalására a Clerkmiszió magyarországi tevékenysége idején, pontosabban 1919. november 5-én került sor, amikor az angol diplomata tanácskozássra hívta össze a magyarországi pártok vezetőit az akkori magyarországi politikai kibontakozást szolgáló megállapodás jegyében. Erre Bethlen már Horthyval együtt érkezett, s a tanácskozás megállapodással végződött. Eszerint koalíciós kormány alakul, kiírják a nemzetgyűlési választásokat, a román megszálló hadsereg visszavonul, és helyét Horthy nemzeti hadserege váltja fel*” – olvashatjuk Bethlen szerepéről a *Századformáló magyarok* c. könyvben.

A tárgyalásra azért volt szükség, mert a Tanácsköztársaság bukása után József főherceg vette át Magyarország kormányzását, ám az antant-hatalmak nem nézték jó szemmel a Habsburg-család tagjainak politikai szereplését, így hamarosan le kellett mondania tisztségéről. Horthy Miklós 1919. augusztus 18-án a Szövetséges Katonai Misszió előtt jelentette be, hogy amint arra engedélyt kap, helyreállítja a rendet

Magyarországon. A Clerk-misszió ezt a bevonulást készítette elő, a Horthy-korszak kezdetét, az egykori altengernagy kormányzóvá történő kinevezését hivatalosan az 1920. március 1. dátum jelenti.

Azonban erre még várni kellett, addig is több rövid működési idejű kormány (Peidl-, Friedrich-, Huszár-kormány) vezette az országot. Őket követte a szintén nem túl hosszú életű, az I. világháborút lezáró trianoni békeszerződést aláíró, Simonyi-Semadam Sándor miniszterelnöksége – és már Horthy kormányzósága – alatt működő kabinet. A békediktátum aláírása után (amelyre előtte egyetlen kormányfő sem vállalkozott) Simonyi-Semadam hamarosan le is mondott tisztségéről.

A béketárgyalásokra meghívott magyar küldöttség 1920. január 7-én érkezett Párizsba, gróf Apponyi Albert vezetésével, soraiban a két egykori gazdással, gróf Teleki Pállal és gróf Bethlen Istvánnal. A delegációt azonnal a Neuilly-ben lévő Château de Madrid nevű szállóba internálták, és ott házi őrizetben tartották, azaz valójában nem vehettek részt a konferencián. Csak 1920. január 16-án – a béketervezet végleges lezárása után – nyílt lehetőség arra, hogy a magyar küldöttség is előadhassa az álláspontját. Ekkor tartotta meg gróf Apponyi Albert a francia Külügyminisztérium földszinti dísztermében, a békekonferencia Legfelső Tanácsa előtt híres „védőbeszédét”. Apponyi felszólalása sokakban nagy hatást keltett, azonban a békeszerződést illetően a döntés már megszületett, így érveit nem vették figyelembe. A diktátumot végül a lényegében erre kinevezett Simonyi-Semadam Sándor kormányának küldöttei, Drasche-Lázár Alfréd rendkívüli követ és Benárd Ágoston, népjóléti miniszter írták alá 1920. június 4-én.

Bethlen még 1919 februárjában létrehozta a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártját (KNEP), mellyel az 1920-as választásokon a második legtöbb mandátumot szerezte. Ez év nyarán, sikertelen kormányalakítási tárgyalásait követően támogatta gr. Teleki Pál miniszterelnöki kinevezését. Bethlen Hódmezővásárhely I. választókerületének képviselőjeként kormánypárti programmal – tehát Teleki „mellett” – dolgozott a nemzetgyűlésben, ezekben az években is kiállt a XIX. századi liberális örökség mellett, fellépett a különítményesek terrorakciói ellen, s hajlandó volt a kommunistákkal összejátszó szociáldemokratáknak is „megbocsátani”.

A miniszterelnök Teleki „működése a Bethlen-féle konszolidáció előképeként írható le, első kísérlet volt a jogbiztonság és a normális közélet megteremtésére az országban” – olvashatjuk Ablonczy Balázstól. Teleki Pál gróf „hozzálátott a kormányzat és az államhatalom megszilárdításához; feloszlatta a vidéki, majd a budapesti tisztí különítményeket, felfüggesztette az Ébredő Magyarok Egyesületének működését. 1920-ban elfogadtatta a trianoni békeszerződést, 1921-ben a jogrend megőrzését és megszilárdítását célzó, az «állami és társadalmi rend hatékonyabb védelméről» szóló 3. törvénycikket, ami illegalitásba kényszerítette a Kommunista Pártot, de felhasználható volt a szélsőjobboldal és a volt különítményesek féken tartására is. Az antiszemita közhangulatot a zsidók számarányának a felsőoktatásban való csökkentését előíró «*numerus clausus*» törvénnyel (1920) igyekezett mérsékelni. A Nagyatádi Szabó István nevével fémjelzett földreform elfogadtatásával (1920. december) a parasztságot próbálta a kormányzat számára megnyerni. ... A gazdasági élet rendbetételére hozott intézkedései (adóemelések, egyszeri nagy vagyondézsma, stb.) kudarcot vallottak. 1921 márciusában, IV. Károly első visszatérési kísérlete idején tanúsított bizonytalan magatartása miatt a támadások keresztüztüébe kerül, s miután Horthy Miklós kormányzó bizalma is megingott iránta, beadta lemondását, amelyet Horthy 1921. április 14-én el is fogadott” – írja az Új magyar életrajzi lexikon.

Bethlen István miniszterelnöksége

Teleki távozása után, Horthy Miklós kormányzó Bethlen István gróftot nevezte ki Magyarország miniszterelnökének. A kabinet vezetése mellett azonban több alkalommal kellett különböző miniszteri feladatokat is ellátnia saját kormányában, így 1921. október 4-től december 3-ig pénzügyminiszter, 1924. február 21-től március 13-ig, majd 1929. január 8-tól február 4-ig igazságügyi miniszter, 1924. október 7-től november 15-ig külügyminiszter, illetve 1924. október 14-től november 15-ig pedig földművelésügyi miniszter is volt. Rubinek Gyula után az óvári gazdászok közül tehát Bethlen István volt a második a sorban, aki betöltötte – ha rövid ideig is – az agrárminiszteri posztot.

Rubinek egyébként az Országos Magyar Gazdasági Egyesület vezetője, illetve a Kisgazdapárt tiszteletbeli elnöke volt. Előbb országgyűlési képviselőként, majdan a Friedrich-, a Huszár-, a Simonyi-Semadam-, és a Teleki-kormány földművelésügyi minisztereként, ez utóbbi kabinetben egyúttal kereskedelemügyi miniszterként is szolgált.

Érdekesség, hogy a minisztérium irányításában Bethlent miniszteri hatáskörben Schandl Károly segítette, ő az egykori óvári gazdasznak, Schandl Józsefnek volt testvérbátya. Az Alma Mater neveltje a XX. századi magyar állattenyésztés-tudomány egyik legkiemelkedőbb, Kossuth-díjas alakjává vált. Schandl többek közt Magyaróvárott is oktatta az állattenyésztési diszciplínákat, majd az Országos Gyapjúminősítő Intézet, illetve az Állattenyésztési Kutató Intézet vezetőjévé nevezték ki, a Magyar Tudományos Akadémia pedig rendes tagjai közé választotta. Nemzetközi elismertségét tükrözi, hogy a Humboldt Egyetem munkássága előtt tisztelegve díszdoktorává avatta.

Jogász végzettségű testvére tehetségét a politika terén kamatoztatta, a Tanácsköztársaság bukását követően a Földműves Párt egyik alapítójaként és szervezőjeként tevékenykedett, majd a Kisgazdapárt programjával a csongrádi kerület nemzetgyűlési képviselőjévé választották. Ekkor vált Bethlen bizalmi emberévé, 1921 és 1928 között a Földművelésügyi Minisztérium politikai államtitkáráként dolgozott. Schandl Károly a gazdaköri mozgalom egyik szervezője és irányítója volt a XX. század első évtizedeiben, politikai karrierje után az Országos Mezőgazdasági Kamara alelnökévé választották, majd oroszánrészt vállalt az Országos Magyar Tejszövetkezeti Központ alapításában, illetve kiemelkedő munkát folytatott a Magyarországi Szövetkezetek Szövetségében, mindkét szervezet elnöki tisztét is ellátta. 1950-ben letartóztatták, majd szabadlára helyezése után 1956-ban kivándorolt az USA-ba. 1972-ben Stanfordban hunyt el.

A későbbiek során Bethlent több óvári gazdasz is követte a földművelésügyi miniszteri poszton, többek közt Purgly Emil főispán, a felsőház tagja, magyar királyi titkos tanácsos, aki gróf Károlyi Gyula kormányának szakminisztereként szolgált az országot. Teleki Pál második kabinetjének tárcavezetője volt az 1991-ben Londonban elhunyt, matuzsálemi kort megért Teleki Mihály gróf, aki már 1938

novemberének közepétől Imrédy Béla kormányában is ezt a tisztséget töltötte be. Teleki Mihály az Alföldi Zöldmező Szövetkezet alapító elnöke, a Duna-Tisza Közi, illetve az Országos Mezőgazdasági Kamara alelnöke és a Szesztermelési és Értékesítési Szaktanács elnöke is volt. 1945-től Ausztriában, 1948-tól haláláig Nagy-Britanniában élt.

A rendszerváltás után az Antall-kormány második földművelésügyi minisztere dr. Gergátz Elemér – noha nem óvári gazdász, de – az Alma Mater oktatói-kutatói kötelékéből került a hivatal élére. Az állatorvos végzettségű kutató az egyetem Biotechnikai Állomásának, illetve minisztersége után az Állatélettani, Állategészségtani és Biotechnológiai Tanszéknek is vezetője volt. A magyaróvári kötődésű földművelésügyi miniszterek sorát dr. Nagy Frigyes, az ország egykoron legnagyobb állami gazdaságának, a Lajta-Hanság Állami Tangazdaságnak, illetve a jogutód Lajta-Hanság Rt.-nek egykori vezérigazgatója zárja, aki a későbbiekben az óvári kar EU Oktatási Központjának lett igazgatója. Alapítása óta az Óvári Gazdászok Szövetségének elnöki tisztét is ellátja. Mindketten az Alma Mater címzetes egyetemi tanárai.

Rövid kitérő után visszatérve az 1920-as évek magyar miniszterelnökéhez – ahogy már a bevezetőben is szó esett róla –, Bethlen István az I. világháborút elvesztő, a trianoni békediktátum által szétszaggatott, gazdasági potenciáljától megfosztott, a külföldi politikai elit egy része szerint is működés- és életképtelen, ország élére került. A Bethlen nevéhez köthető konszolidáció nagyrészt orvosolta az ország bajait, illetve egyes területeken kiutat mutatott a kinevezését követő válságos esztendőkből. Tíz éves miniszterelnökségének részletes jellemzése természetesen nem célja jelen soroknak, azt már vaskos történelmi tanulmányok írói korábban megtették, most következzen inkább a bethleni politika főbb irányvonalainak rövid, néhány gondolatban összefoglalt bemutatása.

Bethlen kormányzása három fő logikai és kronológiai szakaszra osztható: elsőrendűnek tekintette a belpolitikai stabilitás alapjainak megteremtését, ezt követte az ország pénzügyi helyzetének rendbetétele, a gazdaság fejlődésének támogatása, illetve politikájának harmadik periódusában egy modern szociálpolitika alapjainak lerakására és

Magyarország külpolitikai elszigeteltségéből történő kitörésre helyezte a hangsúlyt.

Az ország kormányozhatóságának, működésének alapfeltétele volt a már említett belső stabilitás megteremtése. Bethlen elődjének bukásában nagyban közrejátszott a Habsburg-Lotharingiai-ház utolsó uralkodójának, IV. Károlynak visszatérési kísérlete során tanúsított határozatlan magatartása, amely Horthy kormányzó Teleki Pál miniszterelnök iránti bizalmának megingásához vezetett. A király háború alatti kétéves uralkodása Ausztria köztársasággá történő kikiáltásával ért véget – a háború elvesztése után. Természetesen Károly nem mondott le a trónról, és az új államformát sem fogadta el. 1922-ben bekövetkezett haláláig azon tevékenkedett, hogy visszaállítsa a monarchiát, Magyarországra történő első visszatérési kísérletébe bukott bele tehát Teleki. Horthy mereven elutasította a hatalom átadását, és utasította a katonai parancsnokot, hogy távolítsa el a királyt az országból. Mivel IV. Károly akkor még ellene volt az erőszakos hatalomátvételnek, tudomásul vette a történetet, és antant katonák kíséretében Svájcba távozott.

Másodszor már Bethlen kormányzása idején tért vissza Magyarországra, repülőgépe 1921. október 20-án landolt a Cirák és Dénesfa között húzódó területen. Károly nem tétlenkedett, a gyors érkezést követően hamarjában ellenkormányt alakított, és vasúton Budapest felé indult Ostenburg-Moravek Gyula Sopronban állomásozó csendőr csapataival, amelyek a főváros felé útba eső helyőrségek személyzetével kissé ki is egészültek. Bethlen fellépése – legitimista érzelmei dacára – már határozottabb volt. A második királypuccsot a kormánycsapatok a budaörsi csatában hiúsították meg, majd 1921 novemberében Bethlen elfogadtatta a nemzetgyűléssel a Habsburg-Lotharingiai-ház trónfosztását. A királyt egyébként végül kiadták az angoloknak, akik Madeira szigetére száműzték. A 2004-ben boldoggá avatott IV. Károly itt halt meg spanyolnáthában.

Szintén az ország belpolitikai helyzetének megerősítését szolgálta a Bethlen-Peyer-paktumként elhíresült megállapodás, amelyet Bethlen a Szociáldemokrata Párt akkori vezetőjével, Peyer Károllyal kötött. Bethlen István fontosnak tartotta, hogy kiegyezzen a legnagyobb ellenzéki párttal, az MSZDP-vel, amely akkor még illegálisan működött,

annak ellenére, hogy a lakosság jelentős részének akaratát képviselte. Az egyezség értelmében az MSZDP lemondott a közalkalmazottak, vasutasok és postások pártjukba való beszervezésétől, és a földmunkások körében is korlátozta propagandatevékenységét. Ezzel meglehetősen nagy szavazóbázist veszített el, viszont cserébe legálisan működhetett, a választásokon részt vehetett, pártszervezetei lehettek, gyűléseket szervezhetett, kiadványokat jelentethetett meg. Bethlen így a szociáldemokratákat lojális ellenzéki erővé tette. Az MSZDP másik nagy riválisa, a Kommunista Párt továbbra is illegálisra kényszerült.

Bethlen 1922 februárjában megalapította az új kormánypartot, a Keresztény-Keresztény Földműves-, Kisgazda- és Polgári Pártot, köznapinévén az Egységes Pártot (EP), amely szintén a politikai zűrzavar konszolidálása érdekében jött létre. Az új szervezet alapításának előzményét a Bethlen vezette Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának jelentős meggyengülése jelentette (tagjainak többsége nyíltan és fegyveresen támogatta IV. Károly rendre kudarcba fulladt visszatérési kísérleteit). Az 1920-as választások két legsikeresebb pártja, a Nagyatádi-Szabó István vezette Országos Kisgazda- és Földműves Párt és a kormányon levő KNEP az Egységes Pártban egyesültek, az így létrejött új párt agrárpártból széles gyűjtőpárttá válva megnyerte az 1922-es választásokat, és folytathatta konszolidációs politikáját. A későbbiek során a többszöri átalakulás és névváltoztatás ellenére az EP minden választást megnyert, és a nyilas hatalomátvételig (1944. október 16.) kormányzó pozícióban maradt.

Az új párt vezetői között két egykori óvári gazdással is találkozhatunk: a földművelésügyi miniszterek felsorolásánál már említett Rubinek Gyula töltötte be az egyik alelnöki posztot, Nagyatádi Szabó István elnök mellett pedig Gaál Gaszton társelnökként irányította a párt munkáját. Gaál aztán a Képviselőház elnöki tisztségét is ellátta.

Bethlen kormánypartí politikusként 1922 és 1926, illetve 1927 és 1935 között Debrecen nemzet-, majd országgyűlési képviselője, 1935-től 1939-ig pedig a nagykanizsai választókerületet reprezentálta az országgyűlésben, ekkor viszont már nem volt tagja az EP-nek, annak németpárti politikája miatt 1935-ben kilépett a pártból.

A történelmi hűség kedvéért megjegyzendő, hogy a Horthy-rendszerben (1919-1944) tartott magyarországi nemzet-, illetve országgyűlési választások részben nyílt, részben titkos rendszerben zajlottak, közös jellemzőjük pedig a választójog folyamatos változtatása volt a szélsőséges (elsősorban szélsőjobboldali, fajvédő) pártok, elemek kiszorítása érdekében. Példának okáért Bethlennek így sikerült egy időre a kormánypártból kiszorítania a Gömbös Gyula vezette fajvédők csoportját. Az Egységes Párt részben e választási rendszernek is köszönhető a voksolásokon elért sikereit. A háború utáni vészterhes idők nyugtalanságát ilyen áron – hangsúlyosan az ország érdekében – váltotta fel a belpolitikai stabilitás.

Bethlen *„kormányzása második időszakában (1923-26) fő céljának az ország pénzügyi helyzetének rendbetételét és a gazdasági fejlődés támogatását tekintette. 1924-ben 250 millió aranykoronás kölcsönrel szanálta a pénzügyeket, adóemeléssel rendezte a deficités államháztartást, és új vámrendszert dolgoztatott ki az iparfejlesztés érdekében és a magyar ipar védelmére”* – olvashatjuk az *Új magyar életrajzi lexikonban*. Bethlen kormányának intézkedési megállították az inflációt, 1926 végén új pénzrendszert (pengő) léptettek életbe (hivatalosan 1927. január 1-től). Emellett 1924-ben a kormányfő létrehozta a Magyar Nemzeti Bankot, amelynek alelnöke egykoron Sommsich László gróf, illetve főtanácsosa Radvánszky Albert báró volt, mindkettő hajdani óvári gazdászok.

1926-ban a frankhamisítási ügy miatt Bethlen helyzete megingott, még lemondását is felajánlotta a kormányszónak, azonban Horthy azt nem fogadta el. Még ebben az évben megszervezték a felsőházat, amely az 1918-ban megszűnt főrendiház funkcióit vette át.

Regnálásának harmadik szakaszában – a gazdasági és politikai stabilizáció után – kormánya új kultúr- és szociálpolitikába kezdett. Kötelező nyugdíj- és betegbiztosítást vezettek be, illetve nekiláttak a népiskolai hálózat és a közegészségügy fejlesztéséhez. 1928-ban enyhítették az egyetemi felvételeket szabályozó numerus clausus törvény rendelkezéseit. Az oktatási, kutatási és kulturális közintézmények megreformálásában és fejlesztésében Bethlennek nagy segítségére volt vallás- és közoktatásügyi minisztere, dr. Klebelsberg Kunó. „Az

intézkedések hatására csökkent a csecsemőhalandóság, nőtt a kórházi ágyak száma, 3500 új tanterem és kb. 1700 tanítói lakás épült, s mérséklődött az analfabetizmus. Létrehozták a külföldi magyar intézetek hálózatát, újjászervezték a megszállt területekről elmenekült egyetemeket, és kiterjesztették az ösztöndíjrendszert” – írja szócikkében az Új magyar életrajzi lexikon.

Szintén miniszterelnökségének harmadik periódusa alatt szűnt meg Magyarország nemzetközi elszigeteltsége – az ország még 1922-ben csatlakozott a Népszövetséghez –, emellett politikáját Magyarország területi revíziójára történő felkészülése, illetve a német és orosz befolyás minimalizálása határozta meg. Tervei szerint népszavazás nélkül kellett volna visszakapni a határ menti magyarlakta területeket, autonómiát kellett volna adni a ruszinoknak és szlovákoknak, akik szabadon dönthettek volna hovatartozásukról, autonómiát akart Erdélyben a népek egyenjogúsága alapján, és népszavazást javasolt a Délvidéken, ahol a magyarság kisebbségben volt.

A békeszerződés aláírása után az ország régi határainak visszaállítására Magyarország miniszterelnökeként nyíltan nem vállalkozhatott. A történelmi hűséghez azonban hozzá tartozik, hogy a színtalpak mögött elég sok eszközt megragadott a revízió ügyének előremozdítására. Ifj. Sarkady Sándor szerint ma már tudjuk, hogy többek között az osztrák területkövetelések miatt kirobbant Nyugat-Magyarországi felkelés mögött is ő és kormányzata állt. Itt pedig újra vissza kell kanyarodnunk Magyaróvárhoz, és az Akadémiához.

Ahogy Anghi Csaba életrajzában már olvashattuk, a határ mentén felsorakozott 110-120 főből álló magyaróvári gazdász rohamzászlóalj az I. Felkelő Hadsereg legerősebb alakulataként oroszlánrészt vállalt a Sopron környéki harcokban. A demonstratív fellépés aztán elvezetett ahhoz, hogy a velencei konferencia Sopronban és nyolc környékbeli községben népszavazást rendelt el a terület hovatartozásának eldöntéséről, ennek eredménye pedig már közismert. *„A külföldi és a hazai közvélemény Sopron visszaszerzését Bethlen István gróf kormányzatának legkiválóbb eredménye gyanánt fogta fel és Sopron város később (1928) pompás emlékművet emelt a népszavazás emlékezetére (Hűségkapu). A soproni népszavazás révén és a baranyai*

háromszög visszatértével sikerült csökkentenie a területi veszteségeket” – olvashatjuk a Nyugat-magyarországi Egyetem hivatalos lapjában.

Bethlenről tudni kell, hogy IV. Károly visszatérésének megakadályozása ellenére Habsburg-barát volt. A felkelést pedig a magyaróvári uradalom egykori tulajdonosának, Habsburg-Lotharingiai Frigyes főhercegnek – akinek kiterjedt birtoka feküdt Ausztria területén – bizalmi embere, Prónay Pál vezette és irányította.

1920-ban az új köztársasági kormányok államosították a Habsburgok ausztriai és csehországi birtokainak nagy részét, így a tescheni hercegi birtokokat is. Mivel Frigyes főherceg nem mondott le osztrák trónöröklési jogairól, ezért a Habsburg-törvény értelmében családjával együtt távoznia kellett Ausztriából. Burgenlandhoz csatolt birtokaik – különösen a Fertő-tótól keletre fekvő terület (ma: Seewinkel) – visszaszerzése érdekében komoly eszközökkel támogatták az önálló Lajtabánság tervét és a Nyugat-magyarországi felkelést.

Annak ellenére, hogy a kérdéses térség osztrák fennhatóság alá került (valamint a Habsburg-törvény dacára; lásd: az 1919. április 3-án meghozott és 19-én közzétett, illetve október 30-án módosított „*A Habsburg–Lotharingiai-ház tagjainak kiutasításáról és a ház vagyonának elkobzásáról*” szóló 209. számú törvényt), az mégiscsak a család tulajdonában maradhatott. Jogi kiskaput jelentett, hogy a ma Burgenland néven ismert terület a hivatkozott törvény életbelépése után jóval, az 1921. decemberében megtartott Soproni népszavazást követően került csak Ausztriához. 1922-ben az újonnan szerzett tartományban kifejezetten nem léptették hatályba sem a Habsburg-törvénynek a kisajátításra vonatkozó rendelkezéseit, sem a nemesség eltörléséről szóló törvényt. Ennek reálpolitikai okai voltak: egyesek szerint a bécsi kormány arra törekedett, hogy a nyugat-magyarországi birtokos nemesek – köztük a Habsburg-család több tagja is – támogassák a terület Ausztriához tartozását, és a népszavazásokon erre voksoljanak.

Frigyes, mint a Habsburg család katonai ágának első embere, az Osztrák-Magyar Monarchia hadseregeinek volt főparancsnoka, aki, ha nem is egyenesági leszármazottja, de mindenképp örököse volt az iskolaalapító Albert Kázmérnak (jelentős mértékben támogatta is az Alma Matert). Frigyes egyetlen fiúgyermekének, a szintén óvári gazdász

Albrecht főhercegnek pedig a bizalmi ember, Prónay Pál volt a nevelője. Prónay terve szerint a Lajta Bánság uralkodójának Albrecht főherceget, magyar királyi herceget hívták volna meg. A velencei megállapodás és a soproni népszavazásról szóló döntés után azonban ezt a tervet ejtették. A későbbiek során, már a II. világháború éveiben bizonyos politikai körökben Albrecht személye, mint lehetséges uralkodójelölté is felmerült, V. Béla néven (anyai ágon az Árpád-házig visszavezették családfáját). Daubner Ilona titkárnő visszaemlékezései szerint mint gazdászhallgató a tandíját mindig személyesen fizette be.

Egy másik szálon szintén összekapcsolódás figyelhető meg: Bethlen bizalmi köréhez tartozott a Prónay család egy másik tagja, báró Prónay György, aki 1910 és 1911 között volt gazdasági gyakornok Habsburg Frigyes főherceg uradalmában. Prónay élettörténete sok ponton egyezik a kötet egy másik szereplőjének, Karkovány Ákosnak sorsával: az I. világháborúban mindketten Przemyslben estek fogságba, majd Szibériában raboskodtak, ahonnét kalandos úton sikerült megszökniük. Hazatérve báró Prónay gazdálkodni kezdett, majd Kiskunhalas, illetve Megyaszó országgyűlési képviselője lett. Bethlen István miniszterelnök szűkebb köréhez tartozva az élelmezési minisztérium, később a miniszterelnöki hivatal államtitkára lett, majd 1928-tól 1931-ig a földművelésügyi minisztériumban töltötte be ugyanezt a pozíciót és a Külforgalmi Bizottság, illetve a Külkereskedelmi Tanács elnökévé választották.

Visszatérve Bethlen konkrét külpolitikai programjához: abban szerepelt a Duna-völgyi országok gazdasági és védelmi jellegű együttműködésének megteremtése is. Ez *„azonban a kisantant megalakulása és a magyar területi igények, valamint a nemzetközi helyzet alakulása miatt meghiúsult. Ezért Bethlen új kitörési pontokat keresett. Ennek volt első jelentős eredménye az 1927-ben, Rómában megkötött magyar-olasz barátsági és döntőbírósi szerződés. Az olasz támogatás azonban a magyar revíziós tervek megvalósításához kevés volt, ezért az ettől vonakodó Nagy-Britannia helyett Németország támogatását igyekezett megszerezni. Mindenesetre az 1920-as évek végére aktív külpolitikájának eredményeként megszűnt Magyarország*

nemzetközi elszigeteltsége” – olvashatjuk az *Új magyar életrajzi lexikon* terjedelmes szócikkében.

Kormányzásának utolsó évei, illetve lemondását követő szerepe a magyar közéletben

Bethlen és vele együtt az Egységes Párt politikájának bukását végül a világgazdasági válság okozta, amely Magyarországon véget vetett a gazdasági fellendülésnek és a belpolitikai stabilitásnak. 1929 és 1931 között a hazai krízis egyre mélyült, Bethlen azonban alapvető kormányzati felfogásától *„az egyre súlyosabb helyzetben sem volt hajlandó eltérni, s egyformán elzárkózott a bal- és szélsőjobboldali nyitástól. Az agrárlobby nyomásának engedve 1930-ban bevezette az ún. boletta-rendszert, de az ipari védővámok megszüntetését elutasította. A deficitessé vált államháztartás egyensúlyának helyreállítása érdekében csökkentette a költségvetés kiadásait és mérsékelt adóemelést hajtott végre. Ezek azonban csak igen kismértékű javulást eredményeztek. A megoldás a külgazdasági feltételek megváltoztatásában rejlett. Ennek érdekében a magyar mezőgazdasági exportnak kedvező szerződéseket sikerült kötnie Olaszországgal, Ausztriával és Németországgal (1931). Ugyanekkor 5 millió fontos államkölcsönt kapott Franciaországtól. Időközben azonban az ország pénzügyi helyzete annyira megrendült, hogy az államcsőd elhárítására 1931. július 13-án kénytelen volt háromnapos bankzárlatot elrendelni, korlátozni a betétek kifizetését és bevezetni a kötött devizagazdálkodást”* – olvashatjuk szintén az *Új magyar életrajzi lexikonban*. Mindezek az intézkedések azonban a problémák megoldásához nem voltak elegendők, de arra igen, hogy személyével szemben rendkívüli méretűvé növeljék az elégedetlenséget, amelynek hatására 1931. augusztus 19-én lemondott, s augusztus 24-én távozott a miniszterelnöki tisztségből. Bethlennek azonban 1935-ig a kormánypárt vezetőjeként, illetve Horthy tanácsadójaként továbbra is meghatározó szerepe volt a magyar politikai életben.

Bethlen lemondása után a helyére lépő Károlyi Gyula által vezetett kormány sem tudott úrrá lenni a gazdasági válság okozta problémákon, hiába lepleztek le egy szélsőjobboldali puccskísérletet novemberben,

illetve végezték ki a hazai kommunista mozgalom két vezetőjét 1932 júliusában, a kényszerű megszorításokba belebukott a kormány.

Az ebből adódó párton belüli ellentétekből és csatározásokból – miután Bethlen elutasította Horthy újabb kormányalakítási felkérését – az akkor már ismét alelnök Gömbös Gyula került ki győztesen. Így a Gömbös-kormány feladata lett az ország kivezetése a válságból. Habár Bethlen névleg nem, a színpalak mögött azonban továbbra is kontrollt gyakorolt a parlament felett, s bár Gömbös nagyobb teret kapott, a miniszterelnökségért cserébe Bethlennel kötött kompromisszum értelmében le kellett mondania reformelképzelései többségéről és miniszterei kiválasztásába sem szólhatott bele. Gömbös programját 95 pontban, *Nemzeti Munkaterv* néven fogalmazta meg. Noha számos hozzáértő ember segített a program megírásában, meglehetősen demagóg és ellentmondásoktól sem mentes lett, ennek ellenére sikerült elérnie a kormány iránti bizalom erősödését.

Gömbös az 1930-ban kivált, ellenzéki kiscgazdák (Független Kiscgazda-, Földmunkás és Polgári Párt) növekvő népszerűsége láttán, 1934 elején titkos választási paktumot ajánlott Eckhardt Tiboréknak. Az 1934 májusában megkötött egyezség értelmében a kiscgazda elnök Eckhardt Magyarország népszövetségi megbízottja lett (előtte soha ellenzéki politikus nem töltötte be ezt a tisztséget), cserébe – a Bethlent párton belülről támadó – Gömböst segítették a parlamentben, valamint az esedékes, 1935-ös választásokon minimalizálták az egymás közti versengést. Az így két tűz közé került Bethlen kénytelen volt engedni az egyre jobban szélsőjobbra csúszó Gömbösnek, aki immár saját elképzelései szerint alakíthatta át kormányát. A Gömbös Gyulával egyre inkább kiéleződő ellentétei, a bethlenista miniszterek leváltása, illetve a hadsereg vezetőjének és több magas rangú tisztjének nyugdíjaztatása – pontosabban helyükre németbarát, Gömbös-párti tisztok kinevezése – ellen tiltakozásul 1935-ben Bethlen és köre, valamint több leváltott miniszter is kilépett a pártból.

Ezután Bethlen úgy látta, hogy hazájáért nem a határokon belül tud a legtöbbet tenni, így előadókörutakat tartott külföldön a magyar ügyről.

A párton, illetve a Parlamenten, sőt a kormányon belül is komoly nézeteltérések, kemény politikai harcok kezdődtek, melyek lezárására

1936-ra már Horthy is Gömbös elmozdítását látta a legjobb megoldásnak; ezt azonban Gömbös súlyosbodó betegsége, majd október 6-i halála miatt már nem kellett megtennie. A helyébe lépő Darányi Kálmán feladata a Gömbössel előretört jobboldali radikalizmus visszaszorítása lett, azonban kezdeti határozott fellépése 1937-38-ra teljeseen elolvadt.

Az események láttán a konzervatívok, Bethlen Istvánnal és Károlyi Gyulával az élen megvonták bizalmukat a kormányfőtől. A kialakult párton belüli viták és az azon kívüli kaotikus állapotok miatt Darányi 1938. május 12-én benyújtotta lemondását. Helyét a sokkal karizmatikusabb Imrédy Béla foglalta el, azonban ő sem tudta pozícióját megtartani, így őt 1939 februárjában Teleki Pál váltotta az ország élén, aki haláláig ismét az ország miniszterelnöki tisztségét töltötte be. Ezzel párhuzamosan Bethlent eddigi érdemeinek elismeréseként a Felsőház örökös tagjává választották.

Bethlen az „1938-40-ben elért részleges, de békés úton végbement területi visszacsatolások után a kivárás politikáját szorgalmazta. A II. világháború idején ellenezte a Németországhoz való túlságos kötődést és a nyugati hatalmaktól való elszakadást. Súlyos hibának tartotta a bekapcsolódást a Szovjetunió elleni háborúba (1941 nyara) és a hadüzenetet a nyugati szövetségeseknek (1941 decembere).” 1941-ben a Kisfaludy-társaságban – amely tagjainak sorába választotta – elsőként beszélt nyilvánosan a német vereség lehetőségéről. „Mindvégig Horthy Miklós kormányzó legszűkebb környezetéhez tartozott, s befolyását e téves politikai irányvonal megváltoztatására igyekezett felhasználni. 1942-43-ban tevékenyen támogatta Kállay Miklós kormányának különbeké-kísérleteit, 1943 februárjában megalakította a németellenes polgári erők összefogására a Magyar Nemzeti Társaskört. 1944 nyarától erőteljesen szorgalmazta a Szovjetunióval való kapcsolatfelvételt és a fegyverszünetet, de ezzel együtt mindvégig az angolszász orientáció híve maradt. Jelentős érdeme van abban, hogy a német megszállásig (1944. március 19.) – ha egyre szűkülő mozgástérrel is – a parlamentáris többpártrendszer lényegében változatlanul fennmaradt. Határozottan és egyértelműen utasította el a zsidótörvényeket” – írja az Új magyar életrajzi lexikon.

Berényi László *Moson Megyei Műhelyben* megjelent publikációja szintén a fentieket támasztja alá. Az írásból megtudjuk, hogy Bethlen tagja volt – Esterházy Móriccal, és annak apósával, Károlyi Gyulával – a három egykori miniszterelnökből formált ún. „koronatanácsnak”, „*annak a nem hivatalos testületnek, mellyel Horthy kormányzó szokott volt konzultálni nehéz kérdésekben*”. A szerző szerint – aki a felsorolt államférfiakból többet személyesen ismert – a Teleki halála után kialakult helyzet miatt a „koronatanács” ismételen összeült, hogy rábírák Horthy Miklóst a német követelések elutasítására. Nem jártak sikerrel.

1944. március 19-e után, azaz a német megszállást követően Bethlen illegalitásba vonult, bujkálni kényszerült, mivel a Gestapo mindent elkövetett elfogása érdekében. Nógrádban, illetve Somogyban rejtőzködött, ezalatt kétszer szenvedett agyvérzést. 1944 decemberében az oroszok elfogták, majd a szovjet főparancsnokság házi őrizetben tartotta. Miután elutasította a kommunistákkal való együttműködést, 1945. április 28-án a Szovjetunióba vitték, nehogy megkísérelje a kommunistaelenes erők összefogását. 1946. október 5-én Moszkvában, a Butirka börtönkórházában halt meg szívbénulásban. Jelképes hamvait 1994-ben hazaszállították és a Kerepesi temetőben helyezték végső nyugalomra.

Zárszó helyett

Gróf Bethlen Istvánnak kormányfői működése alatt sikerült az első világháború és a forradalmak alatt tönkrement országban mind gazdasági, mind politikai téren rendet tennie. A Bethlen-korszak viszonylagos nyugalmat és fejlődést jelentett Magyarországnak a sok megrázkódtatás után. Gazdasági konszolidációjával a korszak legkiválóbb államférfiai közé tartozott, aki igyekezett mindkét szélsőséget távol tartani a hatalomtól. Miniszterelnöksége után, felismerve a nemzet valós érdekeit, mindent megtett a világháborús anyagi és erkölcsi veszteségek csökkentéséért, s Horthyt is ebbe az irányba próbálta befolyásolni.

Bethlen István az előző évszázad legjelentősebb, századformáló magyarjai közé tartozott. Az őket felsorakoztató könyv szerint: „*egyike volt a XX. századi magyar történelem képzett, széleskörű és mély gazdasági, jogi, történeti ismeretekkel rendelkező, kitűnő taktikai érzékkel, szónoki tehetséggel bíró politikusainak*”.

Főbb munkái

A Mezőség és az erdélyi magyarság (Marosvásárhely, 1907); A magyar birtokpolitika feladatai Erdélyben (Bp., 1913); Magyarország az új Európában (Bp., 1925); Gróf Bethlen István beszédei és írásai I-II. (Bp., 1933); Gróf Bethlen István Angliai előadásai (Bp., 1933); Bethlen István titkos iratai. Kiadta és a bevezető tanulmányt írta Szinai Miklós és Szücs László (Bp., 1972); Bethlen István emlékiratai. Kiadta és a bevezető tanulmányt írta Romsics Ignác (Bp., 1988), Válogatott politikai írások és beszédek. Szerkesztette Romsics Ignác (Bp., 2000).

Felhasznált irodalom

- A magyaróvári akadémia vendég hallgatója volt gróf Bethlen István. Vivat Academia. 2007. 1. 27-28.
- Ablonczy Balázs: Teleki Pál. A magyar történelem vitatott személyiségei 2. Kossuth Kiadó, 2003.
- Berényi László: Crux firmat mitem, mitigat fortem. Moson Megyei Műhely. 2007. 10. 1. 59-67.
- Bolza Ilona: A bujdosó gróf Bethlen István. In: Romsics Ignác: Bethlen István emlékiratai. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta Romsics Ignác. Budapest, 1988.
- Berecz Sándor (szerk.): Emlékalbum. Gróf Bethlen István miniszterelnöksége tizedik évfordulójára. Budapest, 1931.
- Gergely Jenő - Izsák Lajos - Pölöskei Ferenc: Századformáló magyarok. Gesta Könyvkiadó Kft., 2002.
- Estók János - Fehér György - Gunst Péter - Varga Zsuzsanna: Agrárvilág Magyarországon 1848-2002. Argumentum Kiadó és a Magyar Mezőgazdasági Múzeum kiadása, 2003.

- Fábri Ferenc: 130 éve született Bethlen István. Múlt-kor történelmi portál. (<http://www.mult-kor.hu/cikk.php?id=7383>).
- Heilauf Zsuzsanna (szerk.): Külföldi hallgatók magyar felsőoktatási intézményekben. In: Szögi László (szerk.): Felsőoktatástörténeti kiadványok. Új sorozat 3. Közreadja az MTA Egyetemtörténeti Albizottsága és az ELTE Levéltára. Budapest, 2006.
- Markó László (főszerk.): Új magyar életrajzi lexikon I. Magyar Könyvklub, 2001.
- Romsics Ignác: Bethlen István konzervativizmusa. Népszabadság, 1994. június 17. 23.
- Romsics Ignác: Bethlen István politikai pályaképe 1901-1944. In: Romsics Ignác: Bethlen István emlékiratai. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta Romsics Ignác. Budapest, 1988.
- Romsics Ignác: Magyarország történelme a XX. században. Osiris Kiadó. Budapest, 2005.
- ifj. Sarkady Sándor: A Nyugat-Magyarországi felkelés és a soproni népszavazás. (<http://w3.sopron.hu/nepszavazas1921/Tuzek.html>).
- Dr. Schandl József: Ujhelyi Imre emlékezete. Magyar Mezőgazdaság. 1956. augusztus 6. 21. 1.
- Dr. Surányi János aranydiplomás beszéde. Különlenyomat a Mosonmagyaróvári Mezőgazdasági Akadémia Közleménye 1959. No. 1. számából. 26-29.
- Surányi Miklós: Gróf Bethlen István. Budapest, 1927.
- Walleshausen Gyula: A magyaróvári agrárfelsőoktatás 175 éve. PATE. Mosonmagyaróvár, 1993.
- www.wikipedia.hu